

Koncepce rozvoje Fonetického ústavu FF UK

pro funkční období 1.11.2015 – 31.10.2018

doc. Mgr. Radek Skarnitzl, Ph.D.

1. Úvodem

Předkládaná koncepce navazuje na poslední tři roky, kdy jsem působil ve funkci ředitele Fonetického ústavu. Za tuto dobu se mnohé podařilo, za což patří dík všem kolegům, jejichž nadšení a ochoty pracovat pro ústav si velmi cením; samozřejmě jsou však oblasti, kde se řada věcí nepodařila a někdy – třeba vlivem vnějších okolností – ani podařit nemohlo. V této koncepci se pokusím o hodnocení uplynulých tří let a nastíním své představy o rozvoji Fonetického ústavu do budoucna.

Fonetický ústav je jediným čistě fonetickým pracovištěm v České republice a i fonetika jakožto vysokoškolský studijní obor je na všech stupních studia pěstována pouze na Filozofické fakultě UK. Protože význam řečové komunikace a s tím i přípravy odborníků pro výzkum a zacházení s řečovým signálem celosvětově vzrůstá, považuji Fonetický ústav navzdory současné nepřilíh přiznivě situaci (především v personální oblasti) za perspektivní pracoviště s vysokým potenciálem.

2. Oblast personálního rozvoje

V posledních třech letech Fonetický ústav (FÚ) prošel v personální oblasti poměrně bouřlivým rozvojem, přičemž změny byly pro fungování ústavu jak pozitivní, tak i negativní. První jednoznačně pozitivní změnou byl příchod Ing. Tomáše Bořila, Ph.D., v roce 2012. Dr. Bořil převzal výuku předmětů zaměřených na akustiku řeči a vytvořil předměty nové, stabilně patří k nejlépe hodnoceným pracovníkům a úspěšně se zapojil do výzkumné činnosti FÚ. Protože je výzkum v oblasti řečových věd dnes nezbytně záležitostí interdisciplinární, považuji působení dr. Bořila jakožto odborníka na zpracování signálů za klíčové. Za druhou pozitivní změnu považuji nástup Mgr. Pavla Šturma, jednoho z prvních absolventů strukturovaného studia oboru *fonetika*, na pozici asistenta (a zároveň interního doktoranda). Mgr. Šturm převzal výuku některých z klíčových kurzů bakalářského studia po odchodu P. Machače a velmi brzy se zařadil k vědecky nejproduktivnějším členům FÚ.

Během posledních let se personální stav FÚ snížil z osmi zaměstnanců (7,75 FTE¹) v akademickém roce 2012/2013 na pět zaměstnanců (4,75 FTE) v právě končícím akademickém roce 2014/2015, ačkoli výuková povinnost (počet zabezpečovaných kurzů) se změnila jen minimálně; přehled současného personálního složení Fonetického ústavu uvádí

¹ Full-time equivalent, tedy přepočítání zaměstnanců na plný pracovní úvazek

tabulka níže. Důvodů pro odchod bývalých pracovníků je více. Částečně se jednalo o odchod pracovníků neperspektivních z hlediska vědeckého výkonu či schopnosti týmové práce. Na jaře 2015 byla profesorka Palková, které bych ještě jednou rád poděkoval za její celoživotní práci ve Fonetickém ústavu, jmenována emeritní profesorkou Univerzity Karlovy a pracovní úvazek na FF UK již nemá.

K alespoň částečné náhradě zmíněného (téměř 40procentního!) výpadku v personální struktuře FÚ mělo dojít k 1. říjnu 2015, výběrové řízení na pozici asistenta nám však nebylo umožněno vypsát. Personální stav Fonetického ústavu je proto v současné době neudržitelný: pro zimní semestr ak. r. 2015/2016 bylo třeba výrazně omezit nabídku povinně volitelných předmětů pro obor *fonetika* i pro další obory, jimž fonetické kurzy nabízíme. Jsem proto velmi rád, že profesorka Palková je ochotna se dále na výuce FÚ podílet a některé povinně volitelné kurzy zabezpečovat. Pedagogické vytížení většiny pracovníků Fonetického ústavu je – vzhledem k vědeckému potenciálu, který jsou schopni fakultě přinášet – neúměrně vysoké. Tento stav se nevyhnutelně odráží ve vědeckém výkonu a v poslední době i v motivaci pracovníků Fonetického ústavu.

Jméno	Tituly	Věk	Úvazek	Poznámka
Tomáš Bořil	Ing., Ph.D.	31	1,0	
Radek Skarnitzl	doc., Mgr., Ph.D.	38	1,0	
Pavel Šturm	Mgr.	27	1,0	
Jitka Veroňková	PhDr., Ph.D.	42	1,0	
Jan Volín	doc., PhDr., Ph.D.	54	0,75	
Zdena Palková	prof. PhDr., CSc.	77		emeritní profesorka

Výhled personální struktury FÚ do budoucna samozřejmě vyžaduje dosažení stability. Současné personální obsazení Fonetického ústavu nelze než považovat za provizorní: přijetí akademického pracovníka od počátku akademického roku 2016/2017 je nezbytné. Protože značná část pedagogických povinností členů FÚ představuje zabezpečování fonetických kurzů pro další ústavy Filozofické fakulty a o tyto kurzy nadále roste zájem, jako nejvhodnější se v současné době jeví zaměření nového pracovníka na fonetiku angličtiny, případně češtiny. Z hlediska odborné fonetické specializace považuji za nejvhodnější zaměření na osvojování řeči či analýzu reálných konverzací.

Co se týče výhledu personálního rozvoje současných zaměstnanců FÚ, je možné předpokládat u několika pracovníků významný kariérní posun. Mgr. Šturm by měl své doktorské studium dokončit v roce 2016. Dr. Bořil v roce 2015 získal od UK podporu post-doc a v současné době připravuje monografii, která se bude moci stát základem přihlášky k habilitačnímu řízení. Doc. Volín již nyní splňuje většinu kritérií pro zahájení jmenovacího řízení profesorem a věřím, že během následujících tří let k němu dojde.

3. Pedagogická činnost

V oblasti výuky obecně považuji za klíčové, aby se nám dále dařilo propojovat pedagogickou činnost s výzkumem Fonetického ústavu, a to na několika rovinách. Zprv se jedná o návaznost studentských kvalifikačních prací ve všech stupních studia na aktuálně řešené výzkumné úkoly. Zadruhé jde o efektivní využívání pomocných vědeckých sil, na nichž je Fonetický ústav závislý. Zatřetí budeme nadále podporovat účast studentů FÚ na dostupných grantových projektech (viz detailněji níže v kapitole 4). Vzhledem k tomu, že fonetická práce vyžaduje velký objem často manuálně zpracovávaných dat, je toto propojení výuky a výzkumu nezbytné.

3.1 Kmenové obory pregraduálního studia

V posledních letech dokončili studium poslední studenti pětiletých magisterských oborů *lingvistika a fonetika* a *fonetika*. Na základě sedmileté zkušenosti se strukturovaným studiem jsme výrazně inovovali dvouoborový bakalářský a dvouoborový navazující magisterský program; nová akreditace pro oba programy platí od roku 2013 až do roku 2022. Počet přijímaných kmenových studentů do bakalářského studia se pohybuje mezi 6 a 10, počet studentů, kteří se ke studiu zapíší, je bohužel – i vzhledem k obecným demografickým tendencím – v posledních letech o něco nižší. Přijímání výrazně vyššího počtu studentů by však ani nebylo žádoucí: kapacitu fonetické výuky limitují kromě prostorových aspektů především kurzy zaměřené na získávání praktických mluvních a poslechových dovedností a kurzy zaměřené na experimentální výzkum; při větším počtu studentů v těchto kurzech by výuka ztrácela účinnost. V současné době intenzivně přemýšlíme o dalších možnostech propagace oboru; jedním z nástrojů by se měly stát i nové, atraktivnější internetové stránky FÚ, které budou během akademického roku 2015/2016 spuštěny.

V příštích letech bude třeba zvážit budoucnost jednooborového navazujícího magisterského studia *fonetiky*. Toto studium, jehož akreditace končí v červenci roku 2018, bylo původně plánováno jako tříleté s tím, že by bylo určeno pro absolventy jiného oboru v bakalářském studiu, než je *fonetika* – cílovou skupinou měli být zejména anglisté, bohemisté a podobně. Protože byly tříleté navazující magisterské programy zamítány již na úrovni UK, rozhodli jsme se nakonec akreditovat tento obor jako dvouletý, ovšem se stejnou cílovou skupinou. Do jednooborového studia se však nezřídka hlásí i absolventi bakalářského oboru *fonetika*, což nepovažujeme za šťastné – nemalá část jejich studijního plánu se pak s již absolvovaným bakalářským studiem překrývá. Zároveň by byla nepochybně škoda, kdyby absolventi jiných, převážně filologických oborů se zájmem o fonetiku o možnost věnovat se fonetice přišli. Nabízí se několik možných řešení, o nichž ve Fonetickém ústavu povedeme během přibližně jednoho roku diskusi.

3.2 Výuka v rámci studijních plánů dalších oborů pregraduálního studia

Fonetický ústav zajišťuje kurzy v povinném i povinně volitelném studiu několika dalších oborů a pro malé pracoviště, kterým FÚ je, představuje výuka pro tyto obory klíčovou součástí naší činnosti. Pravidelně se jedná o obory Anglistika a amerikanistika, Anglický jazyk, Český jazyk a literatura, Čeština pro cizince a Angličtina pro mezikulturní komunikaci. V rámci této výuky se jedná o zhruba 300 studentů za semestr. Zároveň se snažíme vycházet vstříc zájmu některých základních součástí (zatím především ÚAJD a ÚČJTK) o využívání kmenových kurzů FÚ jako kurzů povinně volitelných. Od akademického roku 2016/2017 bude například otevřen kurz Didaktika výslovnosti cizího jazyka, který může být zajímavý pro studenty celé řady oborů. Do budoucna se uvažuje o bloku předmětů společného základu pro studenty filologických oborů a i v tomto bloku se s účastí FÚ počítá.

3.3 Doktorské studium fonetiky

V uplynulých čtyřech letech došlo v doktorském studiu oboru *fonetika* k zásadní změně: nejprve k vyrovnání počtu studentů v prezenční a kombinované formě a nyní již k téměř výhradnímu zaměření na studium prezenční. I nadále sice předpokládáme otevírání studia v prezenční i kombinované formě, ale forma prezenční se jednoznačně prokázala jako efektivnější: zvyšuje se procento studentů, kteří ve studiu vytrvají a dokončí jej. To nám poskytlo možnost povahu a strukturu studia lépe reflektovat a v novém akreditačním materiálu navrhnout některé změny, které se ukázaly jako žádoucí a které jsou zároveň v souladu s probíhající reformou doktorského studia na FF UK. V polovině září 2015 tak byl dokončen akreditační materiál pro nové, čtyřleté doktorské studium oboru *fonetika* a je jedním z prvních, u nichž je akreditační proces nové podoby studia zahájen. Některé změny navrhované v materiálu budou implementovány již v začínajícím akademickém roce 2015/2016. Jsem přesvědčen, že doktorské studium fonetiky bude v novém pojetí efektivnější a přínosnější jak pro doktorandy, tak i pro obor.

Kromě tradičního doktorského studia oboru *fonetika* jsme ve spolupráci s univerzitou v polské Lodži připravili doktorský studijní program typu *cotutelle de these* nazvaný *Acquisition of L2 Phonetics and Phonology*. Rádi bychom tento typ doktorského studia nabídli nejpozději od akademického roku 2017/2018.

4. Oblast vědeckovýzkumná

Výzkumná činnost je podstatnou a vzhledem ke specifikům fonetické práce časově náročnou složkou pracovní náplně všech členů FÚ. Převažuje empiricky a experimentálně zaměřený výzkum v různých oblastech řečových věd, v závislosti na aktuálně řešených grantových projektech. V současné době se jedná především o následující oblasti:

- a) percepce skupinové variability v češtině;

- b) cizinecký přízvuk včetně jeho percepčních a sociálně-psychologických aspektů;
- c) různé aspekty spojené se zkoumáním řečového rytmu;
- d) forenzní fonetika, tedy hledání rysů, které mohou být využity pro identifikaci mluvčího;
- e) obecněji pak instrumentální analýza řečového signálu a percepční ověřování funkční platnosti zvukových vlastností řeči.

Mimoto se v dílčích studiích zabýváme i elektropalatografickou analýzou řeči a možnostmi vylepšování korpusově založené syntézy češtiny. Všechny tyto výzkumné aktivity jsou aktuální v celosvětovém kontextu. Ze základních aspektů oboru zůstává v současnosti poněkud stranou problematika fonologická a morfonologická, což však odráží dnešní situaci ve vědě, kdy se za žádoucí považuje alespoň potenciální aplikovatelnost vědeckých výstupů.

V posledních letech se členové ústavu podíleli na řešení tří projektů financovaných GAČR (2012–2013 elektropalatografický výzkum českých hlásek; 2012–2014 projekt zaměřený na idiosynkratické informace v řečovém signálu s potenciálním využitím ve forenzně fonetické praxi; 2014–2015 zkoumání kognitivní zátěže spojené s vnímáním cizineckého přízvuku). Většina členů FÚ je zapojena do PRVOUK; dílčí subprojekt se věnuje vnímání skupinové variability v češtině.

Publikační možnosti jsou a nepochybně zůstanou bohaté. Ačkoli současný systém hodnocení vědeckých výstupů v ČR není zdaleka ideální, je samozřejmé, že je žádoucí soustředit se na významnější publikační platformy a odolat pokušení publikovat v kontextech s nízkým hodnocením. S velkým potěšením proto mohu říct, že kvalita publikační činnosti většiny členů Fonetického ústavu v posledních letech významně stoupla. Významně jsme se podíleli na dvou monografiích (*Fonetická identifikace mluvčího*, 2014; *Tackling the Complexity in Speech*, 2015) a další monografie (*Zvuková báze řečové komunikace*) bude vydána ve vydavatelství Karolinum ještě v roce 2015 nebo počátkem roku 2016. Roste i počet článků v kvalitních časopisech: brzy by měl vyjít článek doc. Volína a Mgr. Šturma v *Journal of Phonetics*, další impaktovaný článek je v recenzním řízení. Pravidelně publikujeme v časopisu *Research in Language* zařazeném do databáze ERIH a účastníme se prestižních konferencí jako *Interspeech* nebo *International Congress of Phonetic Sciences*; na rozdíl od některých jiných vědních oborů je účast na těchto akcích tradičně podmíněna poměrně přísným recenzním řízením, a sborníky tedy mají vyšší akademickou úroveň, než je u sborníků běžně zvykem.

Fonetický ústav vydává v rámci periodika *Acta Universitatis Carolinae – Philologica* vlastní nepravidelnou řadu *Phonetica Pragensia*. Zatím poslední svazek vyšel koncem roku 2013, další plánujeme na začátek roku 2017 a přibližně tříletý cyklus vydávání tohoto anglicky psaného periodika bychom rádi udrželi i do budoucna. Jednoznačným trendem při přípravě je snaha o dosažení vyšší kvality publikovaných příspěvků.

Do budoucna se Fonetický ústav plánuje začlenit do aktuálně připravovaných projektů OP VVV v rámci Centra pro studium sociálně-kulturní adaptace. Kromě doposud tradičních projektů GAČR (v posuzovacím řízení je projekt navazující na minulé snahy o zdokonalování řečové syntézy češtiny) se začínáme soustředit i na projekty mezinárodní. Společné projekty plánujeme také s partnerskými pracovišti v zahraničí, aktuálně nejvíce s univerzitou v Lodži (Polsko) a Université de Savoie (Francie).

Za velmi důležitou považuji i již výše zmíněnou účast studentů oboru *fonetika* na výzkumné činnosti FÚ. Naši studenti byli v posledních letech velmi úspěšní v získávání dostupných projektů (Vnitřní granty FF UK, GAUK); z těchto projektů vznikly relevantní výstupy a účast studentů na těchto projektech budeme nadále velmi podporovat. Je škoda, že odlišný způsob financování Vnitřních grantů znemožnil studentům bakalářského studia stát se řešiteli těchto projektů; v případě fonetických projektů se možnost podávat projekty VG jednoznačně osvědčila, výstupy z těchto projektů byly kvalitní (i proto, že členové FÚ roli vedoucího projektu rozhodně nepovažují za formální). Tato možnost zároveň představovala lákadlo i pro potenciální uchazeče o náš obor i na Filozofickou fakultu obecně.

V blízké budoucnosti budeme usilovat o znovuzískání akreditace habilitačního řízení v oboru *fonetika*. O tuto akreditaci Fonetický ústav přišel v roce 2007 kvůli osobním zájmům bývalých pracovníků ústavu; protože jsme schopnost odborného růstu prokázali, věřím, že se tato možnost navrátí.

5. Technické zázemí

Po technické stránce má dnes Fonetický ústav úroveň srovnatelnou se zahraničními pracovišti. Úspěchy při řešení grantových projektů umožnily vybavit pracoviště na dobré technické úrovni. Kromě standardního technického a výpočetního vybavení má Fonetický ústav FF UK k dispozici i přístroje zaměřené na přímé zkoumání řečové produkce, jako je elektropalatograf a nazometr. V posledních dvou letech byly pro obě učebny FÚ pořízeny nové dataprojektory, což výrazně zvýšilo komfort studentů při výuce. Z investičních prostředků Univerzity Karlovy byl nedávno pořízen nový výkonný počítač do nahrávacího studia FÚ, což po odstranění počítačových technických potíží umožní bezproblémové nahrávání kvalitních nahrávek.

Jako problematičtější vnímám pořizování knih do Knihovny Fonetického ústavu. Protože je počet pracovníků i kmenových studentů Fonetického ústavu poměrně nízký a protože FÚ jako jediný v České republice odebírá zahraniční časopisy, jejichž předplatné v posledních letech narostlo o desítky procent, byla dotace na nákup knih nulová (resp. záporná). Museli jsme se proto spoléhat na mimořádné dotace Knihovny FF UK, za něž jsem velmi vděčný, a částečně také na knihy pořízené studenty z Vnitřních grantů. V současné době vyjednáváme o

možnostech snížení cen předplatného u některých časopisů, jiné časopisy jsou dnes již standardní součástí některých elektronických databází. Proto pevně doufám, že rozpočet Knihovny Fonetického ústavu bude v příštích letech kladný a že bude moci knižní fond doplňovat spolehlivěji.

Nakonec je třeba zmínit poměrně bohatý inventář historických přístrojů (zejména Koenigův tónometr, který představuje světově unikátní sestavu ladiček, a také cenný kymograf). Tyto přístroje byly v roce 2010 odstraněny z chodby v přízemí; od té doby slibovaná příprava expozice doposud nebyla realizována. Na instalaci výstavy jsou naplánovány prostředky v rozpočtu FF na rok 2015, doufám proto, že realizována ještě v roce 2015 bude.

6. Závěr

Pevně věřím, že Fonetický ústav je v současném personálním složení v dobré pozici, aby mohl vynikat na mezinárodní úrovni. Většina členů ústavu má skutečně vysoký potenciál, jehož rozvinutí však závisí na možnosti personálního posílení o jednoho akademického pracovníka a s tím i ulehčení pedagogické zátěže nejvýkonnějším členům týmu. Nižší zátěž pro výkonné členy týmu zároveň umožní napření jejich pozornosti ke kompetitivním projektům. Věřím, že jsme schopni na úrovni těchto projektů obstát.

V Praze dne 1. listopadu 2015

Radek Skarnitzl